

Sven Møller Kristensens *Digteren og Samfundet*

Af Lisbeth Worsøe-Schmidt

I 1942 udgav Sven Møller Kristensen (1909-1991) første bind af sit pionerværk *Digteren og Samfundet i Danmark i det 19. Aarhundrede I-II*. Med dette værk, der i et bredt anlagt studie sætter fokus på forholdet mellem litteraturen eller rettere forfatterne og samfundet i perioden fra ca. 1800 til 1914, fik han æren for at grundlægge litteratursociologien i Danmark. Det blev genudgivet i 1965 i Munksgaardserien – i forbindelse med at Møller Kristensen ombyttede sin professorstilling ved Aarhus Universitet med en tilsvarende ved Københavns Universitet i 1964 – og denne billigudgave blev trykt i nye oplag i 1970 og 1974, hvor værket nok oplevede sin egentlige storhedstid. Selv stiftede jeg først bekendtskab med 1974-udgaven, som har været fast inventar i mit eget virke som litteratursociolog. Jeg citerer imidlertid fra originaludgaven, en ph.d.-gave fra min lærer og mentor, Hans Hertel, der efterfulgte ‘Mølleren’ som professor i litteratursociologi 1980-2009.

Indtil sin ansættelse som professor i litteraturhistorie ved Aarhus Universitet i 1953 virkede Sven Møller Kristensen som freelancer, pioner og iværksætter i mange sammenhænge. Jazzmusikken spillede en overordentlig stor rolle hele hans liv. Han var musikanmelder, redaktør af det første danske jazztidsskrift, *h.o.t.*, udgav en række bøger herom og forfattede jazzoratorier og sange, mest kendt er nok ‘Sangen om Larsen’ til Kjeld Abells *Melodien der blev væk* (1935). 1936-53 var han lærer ved Kursus for Småbørnspædagoger, kronikør ved *Socialdemokraten* 1942-45, oversætter af moderne amerikansk litteratur, litteratur- og teaterkritiker ved *Land og Folk* 1945-53, konsulent for forlaget Athenæum, redaktør af forlagets tidsskrift 1946-49 og 1950-52 af *Dialog*, det kulturradikale alternativ til det toneangivende *Heretica*-miljø. Og så var han kommunist.

Første del af *Digteren og Samfundet* omhandler guldalderen, mens anden del fra 1945 er centreret om naturalismen 1870-1914, en epoke som også var genstand for hans stilhistoriske disputats fra 1938, *Impressionismen i dansk Prosa 1870-1900*. Anledningen til den store litteratursociologiske undersøgelse er

den moderne tids kriseagtige tilstand i litteraturen, de mange retninger, de formelle eksperimenter, og ikke mindst den store og tilsyneladende haabløse kløft mellem kunsten og menneskene. Det er min hensigt at opspore den udvikling, der fører til disse forhold i nutiden, og derigennem komme til en forstaaelse af dem (I, 9).

Tre ting har slået mig i denne gennemlæsning. For det første det larmende fravær af eksplicit teoretisk ståsted. Møller Kristensen adresserer problemet i indledningen, hvor han beklager manglen på »en prøvet videnskabelig metode til brug for undersøgelser af sociologisk art« (I, 10). For det andet at værket mindre handler om litteratur end om forfattere, eller digtere, som de blev benævnt på den tid, et træk Frederik Schyberg også slår ned på i sin noget sønderlemmende anmeldelse af værket: »Men Sven Møller Kristensen synes i sit litterære Syn fortrinsvis at lægge Vægt paa Meninger fremfor paa Kunst« (Schyberg, 1942). Det kan synes paradoksalt at pionerværket inden for dansk litteratursociologi i højere grad citerer digternes breve og artikler end deres værker i forsøget på at bestemme litteraturens forhold til samfundet. Og for det tredje den selvfølgelighed hvormed han udelukkende har beskæftiget sig med, hvad han kalder den »værdifulde« litteratur.

Møller Kristensen indleder ved med løs hånd at placere sit arbejde i forskningstraditionen, hvor han især vedkender sig gæld til de store danske litteratur- og kritikhistorikere, Vilhelm Andersen og Paul V. Rubow samt til udenlandske forgængere som Fernand Baldensperger, *La Littérature* (1913), Albert Cassagne, *La théorie de l'art pour l'art* (1906), Levin L. Schücking, *Die Soziologie der literarischen Geschmacksbildung* (1923), David Daiche, *Literature and society* (1938) og den norske litteraturforsker Lorentz Eckhoffs »lidt vovede« *Adelsmennen* (1938). Desuden står han ved sin gæld til »de to kloge og skarptseende mænd, der levede midt i den periode«, Poul (Martin) Møller og Johan Ludvig Heiberg, som han ofte citerer for at karakterisere forholdet mellem digterne og samtiden.

I mangel på et færdigt, teoretisk fundament fuldender han sin indledning med nogle interessante definitioner, der forsat kan anvendes og diskuteres med udbytte. Publikum deler han i primært og sekundært, hvor førstnævnte er kongenialt med forfatteren eller værket, mens sidstnævnte rummer alle andre læsere som går efter stofflig eller stilistisk/æstetisk underholdning eller »pirring«. I forbindelse hermed diskuterer han litteraturens funktion, som mere kortfattet og præcist opsummeres i næstsidste kapitel af andet bind:

Spørgsmaalet om litteraturens funktion blev diskuteret og besvaret i indledningen til første del af denne bog, hvor det hævdes, at litteratur kun udfylder sin funktion fuldt ud hos – og bliver forstaaet af – de mennesker, paa hvem den virker som en udløsning, afklaring eller uddybelse af relativt ubevidste tanker, følelser, ønsker, forhaabninger o.s.v. og at dette kun er muligt for en begrænset gruppe mennesker, nemlig dem, der er kongeniale med forfatteren eller værket (II, 192).

Denne skelnen mellem det primære og sekundære publikum har Hans Hertel på frugtbar vis appliceret på sin fortolkning og modernisering af Robert Escarpits model over det litterære kredsløb (Escarpit & Hertel, 1972; Hertel, 1996).

De tre afsluttende definitioner er ikke mindre interessante, skønt meget kortfattet beskrevet: *Stof* rummer »det der kan genfortælle«, *teknik* »indbegrebet af de æstetiske og stilistiske fremgangsmaader«, og »hvis digtet tilvejebringer enheden af stof og teknik, saa kalder jeg det »*form*«. Det fremgaar af de tidligere definitioner, at kun det primære publikum er i stand til at opfatte et kunstværk som 'form'« (I, 19 – min fremhævning). Det er glimrende analyseværktøjer, derfor så meget desto mere forvirrende at Møller Kristensen i kapitlet om »Stof og teknik« ikke blot citerer sine digtere for en anden brug af termerne, men også selv adopterer denne brug, f.eks.: »Formen skal selvfølgelig være i orden, siger Sibbern, men man bør huske paa (...), '(...) saa gør dog Stoffet saa meget hos Mængden (...)« (I, 186). Her anvendes termen »form« tydeligvis synonymt med termen »teknik« og ikke som enheden af stof og teknik.

Første bind er smukt komponeret omkring en akse bestående af kapitlet »Flugt« (I, 106-14), hvor Møller Kristensen fremsætter sin grundlæggende bestemmelse af forholdet mellem guldalderdigterne og samfundet med udgangspunkt i Poul Møllers betragtninger. Digterne flygter simpelt hen fra tiden og den prosaiske virkelighed. Den ældre generations manglende trit med samfundsudviklingen hænger sammen med den forlængede enevælde, herefter følger »det heibergske intermezzo« (1825-30), hvor digterne forsøger at læne sig mod publikum, hvorefter afstanden atter øges i den yngre generation. Men spørgsmålet er jo hvorfor?

Svaret gives i to tempi, begge med reference til Daiche ovenfor og kan kort udtrykkes således: Digterne var produkt af deres akademiske dannelse med hang til åndelige ideer, mens samfundet var i gang med en materialistisk og prosaisk udvikling, hvor åndelige sysler intet havde med hverdagen at gøre for det borgerlige publikum, der i øvrigt på grund af

sin liberalistiske ideologi var utilbøjelig til at lytte til autoriteter uden for sig selv. Dette forklarer tydeligt, hvorfor emnet snarere er digterne og samfundet end litteraturen og samfundet. Møller Kristensen afstår meget karakteristisk fra selv at drage denne konklusion, men skriver i stedet, »I øvrigt skal der ikke drages nogen særlige konklusioner af undersøgelsen. Kapitlerne maa tale for sig selv« (I, 230). Måske er det en del af de taktiske overvejelser, Ad. Stender-Petersen (1942) mener at kunne udlede i sin anmeldelse af værket: »Forfatterens Holdning var derfor sikkert taktisk klog, idet Bogen – uden paa unødigt Maade at udæske Oppositionen – ganske roligt gik ud fra den sociologiske Synsmaade som indiskutabelt berettiget Fremgangsmaade«.

Argumentationen udgør naturligvis ikke blot værkets bærende, men også dets blivende værdi. Optakten består af to interessante kapitler om henholdsvis »Det danske publikum« og »Digterne og tiden«. Her folder den venstreorienterede litteratursociolog sig for alvor ud med klasseanalyse og alt, hvad dertil hører. Ved hjælp af optegnelser og analyser af bondestand og almue primært fra den undersøgte periode lykkes det Møller Kristensen på overbevisende måde at indkredse det læsende publikum i guldalderen til fortrinsvis at bestå af borgerskab og akademikere. Herefter følger et længere intermezzo om det 18. århundrede, hvor han bl.a. foretager uhyre interessante studier af subscriptionslister fra perioden, en metode der siden er anerkendt som væsentlig kilde til forståelse af en periodes økonomisk bærende publikum. På denne basis fremsætter han sin hypotese, som altid har været en underliggende udfordring i min egen udforskning af perioden.

det 18. aarhundredes mærkelige og endnu uopklarede kaos af dybe modsætninger som nyttepoesi og førromantik, pietisme og rationalisme har sikkert delvis sociale aarsager (jfr. Rubow: Litterære Studier s. 131). Der findes to kæmpende partier, adelen og borgerskabet, men billedet kompliceres ved at de to retninger krydser hinanden, idet snart frisindede adelsmænd kommer til at tale borgerstandens sag (jfr. Eckhoff), og snart borgere overtager adelige former og synsmaader. (...) Men efter sammenbruddet af den franske revolution kommer den uborgerlige romantik igen, og denne gang for at blive (I, 34).

Møller Kristensen begrundet sin udførlige behandling af 1700-tallet med at »den bliver noget af en arbejdshypotese for det følgende« (I, 33). Til

at begribe publikum og dets smag benytter han stereotyper, der langt hen svarer til samtidens politiske klasseanalyse. Disse kæder han så temmelig håndfast sammen med smagspræferencer, prosaisk og rationalistisk lig borgerlig, følsom og romantisk lig uborgerlig. Det kan måske være en af grundene til, at 1700-tallet falder ham så svært at forstå. Men selv i lyset af senere litteraturhistorier, der i høj grad har været sociologisk anlagt, er det forfriskende at læse hans gennemgang af litteraturen både fra det 18. århundrede og fra guldalderen. Den sorteres og placeres primært ud fra oplag og udgaver, mens hverken litterære, filosofiske eller politiske strømninger spiller nogen rolle i dette kapitel. Her anslår han en streng, som blandt andre Robert Darnton senere udvikler til boghistorie i *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History* (1984), og som Kristina Lundblad demonstrerer et fornemt eksempel på med *Bound to be Modern* (2014).

I sin opsummering af publikumsanalysen begår Møller Kristensen en lille genistreg. En hovedkilde til analyse og forståelse af tidens strømninger er også her J.L. Heiberg. Denne er bl.a. forfærdet over tidens »Atomisme« og mangel på anerkendelse af »Autoriteten«. Her griber Møller Kristensen bolden i flugten og giver med henvisning til Daiche første del af svaret på sit spørgsmål:

Vilde det ikke være rimeligere med et moderne ord at sige *liberalisme*, som er det borgerlige samfunds saavel økonomiske som kulturelle princip, og som siden det 18. aarhundrede havde været paa stadig fremmarch, i Vesteuropa anerkendt og højt udviklet paa denne tid, men i Danmark fordækt saa længe enevælden varede og opretholdt illusionen om et organisk folk (I, 69).

»Digterne og tiden« underbygger konklusionen med digternes egne stemmer, primært i breve og artikler, men ind i mellem også fra deres værker. Man kunne måske savne tidens eller publikums egen stemme, f.eks. i form af anmeldelser. Den eneste kritiker, der får ordet i dette kapitel, er Poul Møller.

Efter det centrale kapitel »Flugt« følger en række kapitler, der gennemgår elementerne af, hvorfor og hvordan denne flugt fra virkeligheden udfoldede sig. Med udgangspunkt i Henrik Steffens' forelæsninger 1803 viser Møller Kristensen i »Digternes individualisme« pædagogisk hvordan begrebet udvikles fra »personlig tilegnelse« til »bevist bestræbelse for ikke at ligne andre«. Særlig interessant er kapitlet »Den guddommelige

kunst«. Som andre realister, eller måske snarere materialister, er Møller Kristensen ikke i tvivl om, at 'virkeligheden' ligger i 'tingene'. Ligesom med digternes individualisme er han eksemplarisk i sin bevisførelse for guldalderdigternes dyrkelse af kunsten som repræsentant for det hellige og guddommelige. Argumentationen fejler ikke noget. Det er hjemlen han ikke diskuterer eller tilsyneladende sætter spørgsmålstegn ved, men blot tager for givet, og dermed bliver konklusionen naturligvis også fejlbarlig.

Guddommelliggørelsen af kunsten stiller i en vis forstand litteraturen udenfor eller i modsætning til samfundet og menneskene. (...) Herved er der taget et afgørende skridt henimod det stadium, at kunsten er autonom (I, 154).

»Stof og teknik« gennemgår de typiske variationer i guldalderens digtning og kædes elegant sammen med de foregående observationer. Her angiver han så, om end i indirekte form, anden del af svaret på det indledende spørgsmål:

Det kunde endelig betyde meget for løsningen af denne bogs opgave, om man havde en undersøgelse af, hvor stor indflydelse digternes akademiske dannelse har haft paa form og stil. Det vilde være en vigtig faktor til belysning af guldalderlitteraturens primære publikum, en indirekte bevisform, idet man har lov til at slutte at den akademiske viden og dannelse, som digterne lægger for dagen og ligefrem benytter sig af i deres værker, ogsaa maa forudsættes hos et forstaaende publikum (I, 207 f.).

En af de store udfordringer ved denne type litteratursociologiske undersøgelser er, at de kræver tilvejebringelse og strukturering af et kolossalt materiale. I princippet skal forskeren jo fremlægge en analyse af eller et syn på ikke blot litteraturen, men hele samfundet for derefter at foretage sin egentlige undersøgelse af forbindelserne mellem disse i sig selv enorme størrelser. Møller Kristensen er ikke meget grundig i sin samfundsanalyse, da han som nævnt forlader sig på litteraturhistorikere og periodens literære stemmer. I anden del af *Digteren og Samfundet* om naturalismen 1870-1914 går han omvendt til værks, idet han starter med litteraturen og digterne og slutter med publikum. Dette kunne bl.a. skyldes, at bogmarkedsudviklingen havde overflødiggjort subscriptionsen, hvorved en vigtig kilde til publikum savnes. Imidlertid forklarer han selv dispositionen med

det forhold, at »billedet af samfundet og publikum er saa kompliceret«, at han ikke mener at kunne slutte fra samfund og publikum til litteraturens art og form, som tilfældet var med guldalderetiden.

Som i første bind males den litterære valplads med brede penselstrøg ved hjælp af litteraturhistorikere og periodens egne kritikere, bl.a. Georg Brandes. Valdemar Vedel får dog en privilegeret stemme, fordi han

ikke [kan] opfattes som nogen tidstypisk figur og hans meninger ikke som nogen større gruppes, men netop fordi han staar udenfor, i splid med begge lejre, paa et arkimedisk og humanistisk standpunkt, faar hans kritik en meget stor værdi og sikkerhed (II, 28).

Den pessimisme, der navnlig i 1880'erne fulgte det første mere kamplystne udbrud af realisme, impressionisme og naturalisme i litteraturen, forklares ved hjælp af Vedel således: Åndslivet er kuldkastet af »det brutale Regimente uden Omsvøb – af Pengene og af Magten. Pengene fra oven, Pøblen forneden mødes snart i at ringeagte eller næsten hade Kulturen« (II, 36).

Kernepunktet også i dette bind er digternes flugt fra tiden, og i Møller Kristensens optik er det mest radikale udtryk herfor naturligvis 1890'ernes mystik og katolicisme, der »er uden forbindelse med det danske samfunds religiøse strømninger, med grundtvigianisme og højskole, eller indremission; den stammer ikke fra noget lag i folket« (II, 42). Hele værket, og navnlig dette bind, er gennemsyret af en implicit forestilling om, hvordan 'rigtig' litteratur ser ud. Og intet sted som her i forbindelse med symbolismen, der er så fjernt fra hans ideal som overhovedet muligt, bliver det så tydeligt. Omvendt med Nexø og de såkaldte »bondeforfattere«, der næsten inkarnerer hans ideal.

De vedkender sig og akcepterer i tilsyneladende endnu højere grad end de gamle naturalister livet som det er, den eksisterende virkelighed, samfundet og samtiden. De er udadvendte, praktiske, realistiske, for ikke at sige materialistiske (II, 48).

Her eksemplificeres, hvad der kræves af 'rigtig' litteratur. Den skal ikke blot stå i direkte forbindelse med en hel befolkningsgruppe og udtrykke dennes syn på verden, idealer og fremtidshåb, den skal også acceptere og omhandle den foreliggende, materielle virkelighed, »livet som det er«. Man kan undre sig over, at Møller Kristensen ikke med et ord har nævnt

Georg Lukács og hans berømte essay fra 1938, »Fortælle eller beskrive«, hvor realisme defineres som en metode til at gå bag om den umiddelbare virkeligheds overflade og spejle samfundets grundstrukturer og magtfordeling. For det er i høj grad dette ideal, der ligger implicit i hele *Digteren og Samfundet*.

Aksen i dette bind er kapitlet om »Individualisme«, hvor Møller Kristensen forsøger at gå dybere end Julius Bomholts analyse i *Dansk Digtning fra den industrielle Revolution til vore Dage* (1930), der fandt paralleller mellem den politisk-økonomiske liberalisme og individualismen, og undersøge, om der er tale om et egentligt årsagsforhold. På basis af sine store forgængere, Brandes og Vedel, giver han en fornem gennemgang og analyse af individualismen i perioden og opsummerer:

Man maa rimeligvis opfatte smagen saadan, at den liberalistiske samfundsorden, med dens anerkendte frie konkurrence og alles kamp mod alle, har afgivet en yderst modtagelig jordbund for den livsanskuelse, som var baseret paa den moderne videnskab, især darwinismen. Det var som en videnskabelig stadfæstelse af, at liberalismen var selve naturens orden, selvhævdelsen var en naturlig og nødvendig ting, fordi den fremmede udvælgelsen og udviklingen, saavel i samfundet som i aandslivet (II, 72).

Analysen af litteraturen og især digternes opfattelse af deres hverv fuldendes med to fremragende kapitler om »Spørgsmålet poesi« og »Stilen«. I førstnævnte gennemgår han eksemplarisk digternes holdninger til menneskeskildring, det almenmenneskelige samt fiktion og sætter herigennem fokus på et emne, der er ligeså vedkommende i dag, som i den periode værket omhandler, nemlig hvad er det, der gør kunst til kunst. Naturalismens kunstsyn opsummeres således: »Digteren er den, der kan se bedre end andre mennesker, som forstaar at iagttage, gennemskue og analysere livet« (II, 105).

På denne baggrund skulle man forvente en stor optimisme hos Møller Kristensen, for dette svarer jo meget fint til værkets kunstsyn. Imidlertid kommer stilen på tværs. Efter en interessant diskussion af forholdet mellem naturalisme og impressionisme, »Som stil er naturalismen strengt taget kun en teori; i det øjeblik, den skal omsættes i praksis, bliver den til impressionisme« (II, 111), giver han en rammende og overbevisende gennemgang af stilens udvikling henimod den rene »formalisme«, hvor »teknikken bevidst anvendes til at gøre stoffet udvendigt, haandgribeligt

for læser og tilhører« (II, 122). Parret med digternes individualisme og samfundets og (det sekundære) publikums nyhedsjag finder han, »at det primære publikum – baade for det enkelte værk og for den værdifulde litteratur som helhed – bliver mindre og mindre« (II, 132).

Gennemgangen af »Det danske publikum« indledes som i forrige bind med en samfundsmæssig og politisk klasseanalyse, der suppleret med en åndelig eller kulturel analyse fører til tre grupper: Højskolen, socialismen og brandesianismen, hvoraf Møller Kristensen mener, kun den sidste kan danne basis for publikum til naturalismens litteratur. I højskolebevægelsen er »maalestokken moralsk, ikke æstetisk« (II, 150) og »arbejderne har altsaa modsat bønderne en materialistisk filosofi som samlende ide, men derimod – ligeledes modsat bønderne – ikke noget kulturelt program« (II, 152 f.). Atter ser vi stereotyperne i spil, et træk som heldigvis stort set er forladt af den nyere litteratursociologiske forskning. Blandt andet har Jofrid Karner Smidt i sin fremragende disputats om norske bibliotekarers litteraturformidling fundet belæg for, at storlæseres litterære præferencer er uafhængig af social baggrund (Karner Smidt, 2002, 139 & 179).

Som sit modstykke i første bind rummer kapitlet en mængde – for litteratursociologen uhyre interessante – oplysninger om oplag og udgaver af alle periodens væsentlige udgivelser, som ganske vist nok vil trætte den almindelige læser. Problemet er imidlertid her som i alle andre sammenhænge, hvordan man udleder de kvalitative oplysninger af de kvantitative facts. Dette problem står litteratursociologien langt fra ene om, det gælder for enhver undersøgelse, der støtter sig på kvantitative data – og alligevel står kvantitative undersøgelser i langt højere kurs end kvalitative – også i dagens samfund. Møller Kristensen vedstår åbent denne mangel på videnskabelig metode, i stedet benytter han »indirekte metoder og ræsonnement, d.v.s. ved hjælp af stikprøver og tilfældige udtalelser og ved at slutte fra bøgernes indhold og form til publikum« (II, 173), en metode, der siden er blevet god latin i næsten al litteratursociologisk forskning. På denne baggrund konkluderes, at »den moderne litteraturs primære publikum, bliver altsaa: en kreds af frisindede akademikere og kunstnere, som udgør et mindretal indenfor den akademiske verden som helhed, og en del af bourgeoisiet, navnlig kvinderne« (II, 187).

Endelig rummer det afsluttende kapitel »Akademiker, borger, bonde« flere vigtige analyser og diskussioner, hvoraf jeg især vil fremhæve Møller Kristensens diskussion af forholdet mellem sociale og kulturelle gennembrud. Her anfører han, at skønt det moderne gennembrud efter Brandes' og almindelig europæisk og litteraturhistorisk tidsregning, »kommer for-

sinket til Danmark, (...) saa maa man fra et sociologisk synspunkt mene, at det kom ca. en snes aar for tidligt« (II, 209 – kursiv i original). Ganske interessant fandt forfatterne af *Dansk litteraturhistorie*, bd. 4, *Patriotismens tid* (1983, red. Johan Fjord Jensen), der i høj grad var arvtagere efter Møller Kristensen, både hvad angår litteratursociologisk metode og med hensyn til politisk observans, et tilsvarende problem i slutningen af 1700-tallet. Litteraturen var tilsyneladende forud for den samfundsmæssige udvikling, og deres løsning blev at kalde litteraturen et laboratorium, hvor nye føleformer med videre kunne afprøves, inden de blev taget i brug af det ‘virkelige’ folk. Generelt synes Møller Kristensen som mange andre forskere at være blændet af sit ideologiske standpunkt, og det har indimellem svækket hans fortolkninger og konklusioner. Det er blot mere tydeligt hos Møller Kristensen, fordi han selv stod uden for mængden og den fremherskende opfattelse af samfundet. Svaret på hele værkets forsknings spørgsmål forekommer da også lidt tamt og udokumenteret:

Disharmonien [mellem litteratur og publikum] bunder i samfundets struktur og mekanisme, det liberalistiske samfund, som fremelsker konkurrencen og individualismen. Som samfundet er, tvinges forfatteren til at være som han er, og publikum til at være som det er (II, 223).

»Virkeligheden kommer hele tiden bag på realismen« skriver en af Islands fremmeste – og venstreorienterede – forfattere, Einar Már Guðmundsson, i *Måske er posten sulten* (2002, 15). Netop dette forhold synes at have drevet Møller Kristensens lidt yngre, britiske kollega, Raymond Williams. Han tilførte litteratursociologien, hvad Møller Kristensen manglede i form af såvel kulturteori som litteraturteori gennem en stribe værker som *Culture and Society* (1958), *The Long Revolution* (1961) og *Marxism and Literature* (1977), hvori forholdet mellem litteratur, kultur og samfund undersøges. Et centralt begreb hos Williams er videreudviklingen af Gramscis hegemoni-begreb:

It is a lived system of meanings and values – constitutive and constituting – which as they are experienced as practices appear as reciprocally confirming. It thus constitutes a sense of reality for most people in society, *a sense of absolute because experienced reality beyond which it is very difficult for most members of the society to move, in most areas of their lives*. It is, that is to say, in the strongest sense a ‘culture’ (Williams 1977, 110 – min fremhævning).

Og med blandt andet dette begreb kunne Møller Kristensen utvivlsomt have nuanceret sine konklusioner betydeligt. Trods dette må man konkludere, at han var en fremragende iagttager og analysemester, han var umådelig grundig i sin research og derfor fremragende til at argumentere for sin sag, og endelig var han ærlig omkring sin nye metodes mangler. Med *Digteren og Samfundet* tilførte Sven Møller Kristensen dansk litteraturforskning en uundværlig dimension og en skatkiste af fund og iagttagelser, som fortsat kan inspirere og berige litteratursociologiske undersøgelser.

Litteratur

- Baldensperger, F. (1913). *La littérature, Création, succès, durée* (Bibliothèque de philosophie scientifique). Paris.
- Bomholt, J. (1930). *Dansk Digtning, fra den industrielle Revolution til vore Dage*. København: Fremad.
- Cassagne, A. (1906). *La théorie de l'art pour l'art en France, chez les derniers romantiques et les premiers réalistes*. Paris.
- Daiches, D. (1938). *Literature and society*. London.
- Darnton, R. (1984). *The great cat massacre and other episodes in French cultural history*. New York: Basic Books.
- Eckhoff, L. (1938). *Adelsmannen (De tre kulturformer ; 1)*. Oslo: Gyldendal.
- Escarpit, R., & Hertel, H. (1972). *Bogen og læseren, udkast til en litteratursociologi* (Litteratur og samfund). København: Hans Reitzel.
- Fjord Jensen, J. (1983) (red.). *Dansk litteraturhistorie, [Bind] 4, Patriotismens tid 1746-1807*. København: Gyldendal.
- Guðmundsson, E.M. (2002). *Måske er posten sulten, historier*. Valby: Vindrose.
- Hertel, H. (1996). *500000 £ er prisen – bogen i mediesymbiosens tid* (The Adam Helms Lecture ; 1995). København: Det kongelige Bibliotek, Museum Tusulanum.
- Lundblad, K. (2014). *Bound to Be Modern: Publishers' Cloth Bindings and the Material Culture of the Book, 1840-1914*. New Castle, Delaware: Oak Knoll Press.
- Smidt, J., & Universitetet i Oslo, Det historisk-filosofiske fakultet. (2002). *Mellom elite og publikum, litterær smak og litteraturformidling blant bibliotekarer i norske folkebibliotek* (Acta humaniora 123). Oslo: Unipub.
- Schyberg, F. (1942). Sort Syn paa Litteraturen og Publikum. *Politiken* 16-02-42.
- Schücking, L. (1923). *Soziologie der literarischen Geschmacksbildung*. München.
- Stender-Petersen, Ad. (1942). Litteratur og Samfund. *Demokratens Kronik* 24-04-42.
- Williams, R. (1958). *Culture and society, 1780-1950*. Harmondsworth: Penguin.
- Williams, R. (1961). *The long revolution*. London: Chatto & Windus.
- Williams, R. (1977). *Marxism and literature*. Oxford: Oxford University Press.